

KULTUR

Der var et rædselsfuldt land

Fattiglemmer, tiggere, fæstebønder og mange andre fra samfundets bund er hovedpersoner i 'Underdanmark' – et rystende billede af en langvarig social mishandling af den danske befolkning.

BØGER

JES STEIN PEDERSEN

Hans Gregersen: *Underdanmark, livet på samfundets bund*. Turbine, 483 sider.

★★★★★

Der er et yndigt land, skrev Adam Oehlenschläger, og guldaldermalerne i hans samtid fremstillede også 1800-tallets Danmark som ren idyl, men Danmark var et rædselsfuldt sted at leve, som det

havde været i århundrederne før. Med mindre man var så heldig at tilhøre den halve til hele procent, som levede et privilegeret liv.

'Underdanmark – livet på samfundets bund' af Hans Gregersen stiller sig et andet sted med sin rystende betragtning om den armod og elendighed, som var det danske folkelivs skæbne i århundreder. Vægten er lagt på tiden fra år 1600 til sociallovgivningen i 1930'erne, hvor grundstenene til opgøret med social armod blev lagt.

Gregersens historiske skildring er veldokumenteret og giver et fremragende billede af mishandlingen: Sådan var levevilkårene og det hårdeste arbejdsfordeling, sådan blev de fattige håndteret lokalt og nationalt. Det er en fortælling fuld af fattiggårde, tugt- og forbedringshuse og anstalter, men også af den omflakkende hjemløshed, som var så mange til del.

Hovedpersonerne i den vigtige og velfortalte danmarkshistorie er ikke konger, adel og borgerskab, men tiggerhære, fattiglemmer, løsgængere, tyende, tattere, daglejere, rakker, stoddere, natmænd, skøger, hekse, og hvad man ellers har kaldt dem på samfundets bund. Dem, der måtte slide mest eller bare faldt udenfor som 'tosserne' og 'idioterne', altså de psykisk syge, der blev spærret inde i de såkald-

ANDRE VÆRKER OM ...

Social ulighed og velfærdsstat

Dansk Velfærds Historie. Bind 1-6. Redaktion: Jann Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen. Syddansk Universitetsforlag, 2010

Det danske velfærdsstats historie 12 bind, Gunnar Visby Mogensen, Gyldendal 2010

te dækket – et usselt aflukke med haln strøet på den bare jord.

I Danmark blev omkring tusind kvinder brændt under hekseprocesserne, som toppede under Christian IV. Flest i Ribe, nemlig 22. De blev smidt på bålet på galgebakken uden for byen.

'Underdanmark' har altid været befolkets, slår Hans Gregersen fast. I vikingetiden anslås det, at 25 procent af Nordens samlede befolkning var trælle. I middelalderen bestod det hierar-

ke af kongen, kirken og stormændene og en kæmpe underklasse af småbønder, besiddelsesløse og fattige.

I 1600-tallet udgjorde mindst 80 procent af befolkningen en forslidt underklasse af fæstebønder, husmænd, landarbejdere, håndværkere og fattige uden arbejdsevne, som var helt afhængige af almisser fra egnens herregårde. Kun folk med tiggertegn måtte tigge. Det var byens stoddere, der havde til opgave at sikre, at kun dem med tiggertegn var på spil i gaderne. Fra 1630 til 1660 blev der opført 100 nye herregårde. I samme tidsrum drev tiggerekarer omkring fra by til by. Den socialdemokratiske historiker Gustav Bang anslag efter studier af periodens kirkebøger, at 10 procent af befolkningen på Sjælland bestod af vagabonder.

Kun sognets egne fattige måtte tigge inden for sognets grænser. Tyveri straffedes med plik, brændemærkning eller afskæring af øre eller næse eller hængning ved større tyverier. Christian IV indførte tvangsarbejde, for at arbejdskraften ikke skulle gå tabt, når folk blev hængt.

Til de lavest stillede hørte rakkerne – også kaldet natmænd – der havde det utaknemmelige og dårligt betalte arbejde at tømme latrinerne i byerne.

Når Amager blev kaldt 'Lortøen', skyldtes det, at rakkerne frem til 1854 tømte byens latriner på området uden for Amagerport ved Torvegades udmunding i Christianshavns Vold.

Omgangsbespisning

Læst i 2023 minder bogen på barske vis om mennesker, som måske ikke i deres hele liv oplevede bare én enkelt tryk dag. Som f.eks. de fem forældreløse børn, der i 1787 blev fragtet fra gård til gård i Åsum Sogn i Odense, hvor bespisningen af fattiglemmer gik på omgang mellem gårdene. Det mindste barn var halvandet år gammelt og måtte af bymændene bæres fra gård til gård i ond vejtr.

Eller de to fremmede og forældreløse børn på omkring 12 år, som bukkede under i juledagene i Skagen i 1649. »En liden døvstum dreng og en liden tiggerpige«, som det blev noteret.

Det gør næsten ondt at læse om alle disse navnlose, som ingen kerede sig om.

Det gælder også drengen, som Jeppe Aakjær fortalte om i et foredrag i 1904. Han var i tjeneste på en gård på Bornholm, fik prygl med stok og hot og fik ødelagt sit ben, så han ikke kunne rejse sig. Han måtte ligge øvre i en lade uden seng eller sengeklæder. Vidner fortalte efterfølgende om den afmag-

L.A. Rings maleri 'Udsiddi' vakte røre på grund af dets sociale indignation, da det blev udstillet på Charlottenborg i 1890. Illustration fra bogen

rede drengs opsvulmede underliv. Han spyttede blod og var fuld af utoj og sår. Drengen døde, og tyendeloven var endnu en gang ikke det papir værd, den var skrevet på, for bonden blev ikke straffet. Så sent som i 1901 arbejdede 220.000, ti procent af landets befolkning, som tyende.

Fra den mindste landsby til sogne, købstæder og landets hovedstad: Igen og igen trækker Gregersen ulækkelige mennesker frem fra glemslen for at illustrere den strukturelle vold, de blev udsat for. For nok kunne folk blive udsat for egentlig ondskab, som drengen på Bornholm, men i bund og grund var det klassesamfundets benhårde opretholdelse, der påtvang folk deres skæbne.

Bogen giver også plads til de af tidens berettigede berømtheder, der kom tættest på armoden og stanken i deres samtid. H.C. Andersen og Søren Kierkegaard bl.a.

Fortsættes side 2

FRED
ERIKS
BERG
FEST
SPIL

12. - 17.
SEPTEMBER
2023

Katrine Gishinge
Michala Petri
Cecillie Norby
Lars Danielsson
Nikolaj Hess
Arild Kwartetten
Jonathan Algot Swensen
Nicholas Algot Swensen
Lumbye Akademiet, Copenhagen Phil
Katrine Wiedemann
Bjarke Mogensen
Johanne Louise Schmidt
V Coloris

V Coloris
Klemens Kappel
Anne Lise Marstrand-Jørgensen
Søren Ulrik Thomsen
Christina Astrand
Marianna Shinnayan
Polina Fradkina
Astrid Elbo
Benjamin Koppel
Bilal Irshed
Teltur
Tobias Such Durholm

www.frederiksbergfestspil.dk

HJEM

B.T. svinger kraftigt til højre. Bliver det med inspiration fra Fox News?

B.T. leder efter nye metoder for at overleve. Meget mere borgerlighed og en del mere finansstof er den nye chefs opskrift på succes.

MEDIKKOMMENTAR
JACOB MØLLERUP

B.T. skal være meget mere borgerlig. Det skal ingen være i tvivl om. Sådan lyder budskabet fra ledelsen i Berlingske Media og fra den nye chefredaktør.

Han er fra 1. september chef for det medie, der har overlevet som B.T. d.k. Piratavisen er død. Men uanset platform skal stædetet nu markeres.

»B.T. er et borgerligt tabloidmedie. Og jeg mener virkelig, altså helt ind i hjertet, et ægte borgerligt tabloidmedie«, fremhævede den nye chefredaktør, Simon Richard Nielsen, i sidste uge til MediaWatch.

»Det vil være et tydeligt skifte, forslig

rede han. »Det skal stå lysende klart. Nu er der vel ikke mange, der har betragtet B.T. som specielt venstreorienteret, men den klare melding er alligevel interessant.

Den kan ses som en del af et pendul, der svinger tilbage. Efter partipressens storhedstid langt op i 1900-tallet fulgte i århundredets sidste del en periode, hvor mange aviser nedtonede eller afsvor sig deres partitilhør, og mange blev mere bredt afvænde omniibusaviser.

Efter årtusindsskiftet er udviklingen igen gået mod holdningsmæssigt mere profilerede aviser, der kæmper for at fastholde deres mest loyale publikum med markante meninger. »Viewspaper« frem for »newspaper« er et koncept, som trofaste Politikens-læsere vil være fortrolige med.

I Pilestræde markeres det med Det borgerlige nyhedsbrev, som chefredaktør Tom Jensen jævnligt udsender, så ingen behøver at være i tvivl.

Nu får han øget borgerlig konkurrence i sit eget hus – ikke blot af Martin Krasnik fra Weekendavisen, men også af Simon Richard Nielsen.

Den nye B.T.-chef er kommet tilbage til Pilestræde efter et halvt års tid som direktør i Maj Invest.

Han er en mand med slipset på rette sted og har i en snes år beskæftiget sig med finanser som journalist og redaktør. I årene 2020-2023 var han chefre-

daktør for Euroinvestor. Til mange mediefolks overraskelse var det netop den baggrund, som ifølge koncernechef Anders Krab-Johansen i Berlingske Media gør Simon Richard særlig egnet til et folkeligt nyhedsbrev.

Euroinvestor og B.T. får nu fælles redaktør. Om det tilsyneladende umage par forklarer koncernechefen til MediaWatch: »Både medier er 100 pct. digitale og annoncefinansierede, og de er begge i et svært marked lige nu.

Hvilke senere mediefusioner, den form for logik kan bane vejen for, kan man så tænke lidt over.

Dansk Fox News?

Skiftet på B.T. følger sig til et par år med cheftumult på de to gamle tabloid-rivaler.

På Ekstra Bladet var det Poul Madsen (exit i 2021) og senere Henrik Kvortrup (exit i 2022), der prøvede. Nu har Knud Brix posten som ansvarshavende. På det seneste tilsyneladende med flere klik end B.T.

På B.T. måtte Michael Dyrby stoppe i 2021 og blev efterfulgt af først Jonas Kuld Rathje og senere Pernille Holbøll, der så røg i sidste uge.

De to medier har fyret chefredaktører, som andre fyrer trænere. Det ligner et mønster.

Bagtæppet er, at B.T. og Ekstra Bladet kæmper i en del af markedet, hvor det er svært at leve af annoncer og

næsten endnu sværere at tage penge for journalistisk indhold.

Nu skal det vise sig, hvordan finanssektoren vil give det folkelige webmedie klar politisk kant. Bliver det med inspiration fra Fox News – der har gjort højrevendt politisering til en guldgrube – eller bliver det i en særlig dansk oppositionsmode?

Problemet med øget vægt på markante holdninger – borgerlige eller ej – er, at de i grove og hadske udgaver kan øge polariseringen, sådan som det er sket i USA.

Men er holdningerne klare og principielle – og med respekt for fakta og for modparten – kan de være lidt for den demokratiske debat.

Det bliver spændende og ikke uvigtigt, hvilken vej den nye fælles chefredaktør for B.T. og Euroinvestor vælger at gå. Og hvor mange der læser med. Bare i sidste måned var det ifølge Dansk Online Index omkring 1,7 millioner.

Den ugentlige mediekommentar skrives

på skift af tre eksterne fagfolk: Jacob Møllerup, tidl. chefredaktør på Information og tidl. lytter- og seerredaktør i DR. Pernille Tranberg, tidl. chefredaktør på Tænk og nu rådgiver i dataetik og digitale medier. Søren Schultz Jørgensen, docent på Danmarks Medie- og Journalisthøjskole, ph.d. og tidl. chefredaktør på Vid88Sans.

Der var et...

Fortsat fra forsiden

Førstnævntes mor, Anne Marie Andersdatter, voksede op i en af tigterflokkene på Fyn. For sådanne børn var livet hårdt: Enten fik de samlet posen fuld af mad, eller også måtte de sulte. Sådan var guldalderen for dem.

»Der er så dejligt ude på landet«, skrev H.C. Andersen.

Gu' var der ej, og forældreløse Laurits Hansen, der af sin plejefamilie var fæstet hos en ualmindelig ondskabsfuld mand, blev ikke forvandlet fra grim ælling til svane. En kold vintersøndag kom han for sent hjem fra et besøg hos sin søster, blev gennempryglet og sendt ud for at fodre dyrene. Her så en af husets døtre ham grædende. Hun sagde, at han ville få flere prygl, hvis han ikke holdt op med at græde. Tjenestefredningen blev så bange, at han løb sin vej og frøs ihjel. Han blev først fundet om foråret. Det var skæbnet som ham, Jeppe Aakjær digtede om. Som i romanen 'Vredens Børn' om proletar drengen Pers glædeløse liv.

Også 'Tordenkalven', Christen Christian Larsen, den berømte himmerlænder, som Johannes V. Jensen skrev om, bliver omtalt. Han omtales som 'vagabonderende samler' og blev krobler efter et uheld med en hest på en herregård, men ville ikke under fattigvæsenet. Han insisterede på friheden og blev en kendt og afholdt skikkelse. Han bød på underholdning i form af historier for lidt kost og logi på de gårde, hvor han bankede på.

Groteske kønsforfæle

1708 kom den første egentlige fattiglov. Små hundrede år senere, i 1803, kom den lov om fattighjælp, som medførte, at folk, der ikke kunne forsørge sig selv, fik fattighjælp. Det var et fremskridt, men det mindskede ikke den grundlæggende, strukturelle ulighed og forskelsbehandling.

København var frem til slutningen af 1800-tallet stadig et sygdomsbelagt og uhumske sted med enorme klasseforskelle, groteske kønsforfæle og en daglig arbejdstid på mellem 12 og 16 timer hver dag og mad primært bestående af rugbrød, fedt og grød.

Det var først i 1900-tallet, at mennesker fra det underste land, dem 'fra hytterne', som Henrik Pontoppidan skrev om, og lejekaserne, som Martin Andersen Nexø uddeliggjorde, blev lovet ind i en ny tids velfærd, og de sidste kapitler handler om de personer og de reformer, der langsomt fik bugt med

Igen og igen trækker Gregersen uheldige mennesker frem fra glemslen

den økonomiske, sociale og kulturelle ulighed, så Danmark i vore dage fremstår også globalt som et monsterramsamfund.

En af dem var Marie Christensen, kvindesagsforkæmper og politiker, som omkring år 1900 organiserede tjenestepigerne og fik dem til at gå på barmhæderne, da et lovforslag sidestillede tyende med forbydere. Først i 1921 blev den forhadte tyendelov erstattet af medhjælperloven. Den gjorde op med både skudsmålsbøger og den revselsret, der havde gjort tyendet til en brutal behandlet underklasse, som måtte finde sig i en mester eller husbondens luner.

Hans Gregersen fortæller også om Christen Christensen, der begyndte at arbejde på en skråfabrik, da han var ti år gammel, selv om det ifølge fabriksloven fra 1873 var ulovligt at ansætte børn i industrien. Hver dag efter skolegangen på Jagtvej skulle han møde på Kultortorvet for at arbejde. Han var først færdig med den halve dags industriarbejde kl. 19. Christensen blev kendt som forfatter, da han i 1970'erne havde stor succes med sine erindringsbøger om livet som 'rabarberdreng'.

Hans Gregersen indleder sin også forment illustrerede bog med fortællingen om dengang i januar 1840, da den balsamerende kong Frederik VI, en stivnakke af de slæmme, blev fragtet gennem hovedstaden. En frysende folkemængde klædt i lappet tøj og med klude svøbt om hænderne råbte vrede at den døde konge. En underende orlogskaptajn citeres: »Det forblev alle uforklarligt, hvorledes denne stening blandt den lavere klasse var opstået, havde han noteret.

Sådanne vidnesbyrd er Gregersen ufor-glemmelige og væsentlige historier om Underdanmark også fuld af. Den viser selv, hvor mange hårrejsende grunde der gennem tiden har været til at insistere på social retfærdighed. Hans Gregersen noterer et sted, at fattigdom i Danmark har været set nægende samfundsanliggender gennem tiden, men viser samtidig, hvor lang tid det tog for alvor at gøre noget ved elendigheden, for så 'nagende' var det trods alt heller ikke for dem, der sad på flæsket.

jens.stein-pedersen@pol.dk

Illustration: Erik Christensen

Arkitekter bag Skovtårnet tegner nu gigantisk shelter oppe i træerne

Arkitektur. Der er i forvejen en skovtur med 80 kunstværker fordelt i naturen over en strækning på tre-fire kilometer midt i de lyske istidslandskaber.

Og nu får det unikke danske besøgssted Deep Forest Art Land syd for Herning 57 millioner kroner til at forbedre oplevelsen med en slags naturs forsamlingsshus, skriver Morgenavisen Jyllands-Posten.

Tegnestuen Ektet, der også har stået bag for eksempel Skovtårnet ved sjællandske Haslev, står bag det cirkelformede inde, ude- og mødested, der får navnet The Shelter.

Her vil besøgende på Deep Forest Art Land kunne gå op og søge læ, skoleekskursioner får et overdækket sted til undervisning, familier kan spise madpakker, man kan gå på opdagelse under trækrone, og kunstnere vil kunne overnatte og arbejde med deres land art-værker.

Attraktionen i de gamle istidslandskaber i Jylland tiltrækker i forvejen hvert år 75.000 besøgende med sit tilbud om

at opleve kunst og natur i skov forening, men der har manglet et sted, når vejret kalder på læ.

Med fonde som Realdania og A.P. Møller Fonden i ryggen bliver det nu opført. Tanken er, at det skal glide ind i naturen og skabe en forlængelse af vandreturen. Effekten har også tegnet vandreruten mellem norske trætoppe Tretopt Walk i Hamaren, der åbnedes tidligere i år, samt blandt andet Naturlægen med bæretræstige boliger i Middelfart og transformationen af Mimers Plads i København.

De 80 kunstværker af blandt andre John Kørner, Katrine Naumann og Frederik Tyden opleves på en 3,5 kilometer lang rute i et stort naturområde på 30 hektar.

Fleere af værkerne er i gigantformat, nogle maner til eftertænk, eksempelvis Jes Brinchs 'Hate' eller Morten Modins 'Det kritiske punkt for intethed', som er placeret, hvor en skovbæk slår et sving, andre værker som 'Skovsnogen' er samtidig en legeplads, hvor børn kan klatre. 'Skovsnogen',

der blev skabt i et samarbejde mellem blandt andre Friluftslivsrådet, Igetøjsskulptur Monstrum og Deep Forest Art Lands kunstneriske leder, Søren Taaing, gav kultur- og naturparken det oprindelige navn, den havde, da den åbnede i 2010 som Skovsnogen.

Deep Forest Art Land beskriver sig selv som en vandretur, et socialt mødested, en oplevelse for mennesker, der både vil naturen og samtidig kunst.

»Kombinationen af samtidighed og natur ophæver nemlig grænsen mellem barn og voksen. Her kan vi alle komme med vores eget unikke perspektiv, vi er alle lige kloge, og vi er alle godt forberedte, hedder det på hjemmesiden for Deep Forest Art Land, som har en entré på 20 kroner, man frivilligt kan betale, hvis man vil holde liv i ruten og installationerne.

The Shelter ventes at stå klar i 2027. anne.bech@pol.dk